

**Ο χάρτης δικαιωμάτων των παιδιών.
Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των ανηλίκων
στην Ελλάδα και στην ΕΕ.
Διαδικαστικά και νομικά θέματα.**

«Ένα σπίτι για κάθε παιδί»

1. Υποενότητες

- ➔ Παιδική προστασία. Το δικαίωμα του παιδιού να μεγαλώνει στη βιολογική οικογένειά του και οι περιπτώσεις απομάκρυνσής του από αυτήν.
- ➔ Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο.
- ➔ Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού στην ελληνική έννομη τάξη.
- ➔ Η εξασφάλιση εναλλακτικού οικογενειακού περιβάλλοντος στα παιδιά με την υιοθεσία.

2. Σύντομη Εισαγωγή

Στην εποχή μας αναγνωρίζεται διεθνώς ότι τα παιδιά είναι αυθύπαρκτες προσωπικότητες και έχουν διακριτά δικαιώματα. Στο πλαίσιο αυτό δίδεται προτεραιότητα στο *δικαίωμα του κάθε παιδιού να ζει με τη βιολογική οικογένειά του*. Εάν, όμως, τούτο δεν μπορεί να γίνει και εφόσον το παιδί εκτίθεται σε κινδύνους ζώντας με τη βιολογική οικογένειά του, αποτελεί υποχρέωση του Κράτους να βρεθεί ένα άλλο περιβάλλον, κατά προτίμηση μια εναλλακτική οικογένεια, όπως είναι η *θετή οικογένεια*, που θα εξασφαλίσει στο παιδί την ομαλή ανάπτυξή του και την οριστική αποκατάστασή του, εξυπηρετώντας το συμφέρον του μετά την απομάκρυνση από τη βιολογική οικογένειά του. Προφανώς μια αλλαγή αυτού του είδους παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και για τα ίδια τα παιδιά και για την εναλλακτική οικογένεια της οποίας αποτελούν μέλη και η οποία αναλαμβάνει όλο το φάσμα της φροντίδας και της προαγωγής των συμφερόντων τους: η οικογένεια αυτή καλείται να μεγαλώσει ένα παιδί που προέρχεται από άλλη οικογένεια. Για να βοηθηθούν οι άνθρωποι που επιθυμούν να αναλάβουν αυτό το δύσκολο έργο και να είναι σε θέση να ανταποκριθούν σ' αυτό, γνωρίζοντας ποιος ο λόγος που δικαιολογεί την υιοθεσία, ποιος είναι ο ρόλος τους και ποιες είναι οι σχέσεις που δημιουργούνται με αυτήν, η νομοθεσία (άρθρο 24 Ν 4538/2018) προβλέπει ότι παρακολουθούν ένα επιμορφωτικό πρόγραμμα, η ολοκλήρωση του οποίου μάλιστα αποτελεί προϋπόθεση για την εγγραφή των ενδιαφερόμενων σε Εθνικό Μητρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων. Χωρίς (αυτήν την επιμόρφωση και) την εγγραφή στο προαναφερθέν Εθνικό Μητρώο δεν είναι δυνατό να γίνει δεκτή από το αρμόδιο δικαστήριο η αίτηση υιοθεσίας, όπως συνάγεται από την αιτιολογική έκθεση του Ν 4538/2018, αν ληφθεί υπόψη και το άρθρο 25 του ίδιου νόμου, με το οποίο τροποποιείται το άρθρο 7 του Ν 2447/1996 («προϋπόθεση για την παράδοση του παιδιού στους υποψήφιους θετούς γονείς είναι η εγγραφή τους στο Εθνικό Μητρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων»). Ελλείψει, πάντως, ρητής νομοθετικής πρόβλεψης όσον αφορά την ύπαρξη κωλύματος για την απαγγελία της υιοθεσίας σε περίπτωση μη εγγραφής στο Εθνικό Μητρώο, δημιουργούνται ερμηνευτικά προβλήματα ως προς τη δεσμευτικότητα των σχετικών ρυθμίσεων (Περάκη, 2018, 45-48).

Λέξεις κλειδιά:

αναδοχή, γονείς/ γονική μέριμνα, εναλλακτική επιμέλεια/τοποθέτηση, επιμέλεια, επίτροπος/ επιτροπεία, οικογένεια, παιδί, παιδική προστασία, συμφέρον του παιδιού, υιοθεσία.

3. Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Σκοπός της θεματικής ενότητας, αφού τεθεί το ζήτημα της επιμόρφωσης των υποψήφιων θετών γονέων και των λόγων που την καθιστούν αναγκαία, είναι:

- α.** Να γίνει κατανοητή η θέση του παιδιού στην κοινωνία σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις, όπως αποτυπώνονται σε διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, δεσμευτικά ή μη, καθώς και στην εθνική νομοθεσία, και το καθιστούν φορέα (υποκείμενο) δικαιωμάτων.
- β.** Να καταστεί σαφές ότι απόλυτη προτεραιότητα στη λήψη αποφάσεων για το παιδί δίδεται στο συμφέρον του, για τον καθορισμό του οποίου έχει σημασία και η άποψη του ίδιου του παιδιού.
- γ.** Να αναδειχθεί ότι το παιδί έχει δικαίωμα να ζει με τη βιολογική οικογένειά του και ότι μόνο κατ'εξάιρεση μπορεί να απομακρυνθεί από αυτήν, εφόσον λόγω της κατάστασής της το ίδιο το παιδί εκτίθεται σε συνθήκες που δεν συνάδουν με τα δικαιώματά του.
- δ.** Να εξηγηθεί ότι στις περιπτώσεις που ενδείκνυται, κατά τα ανωτέρω, η απομάκρυνση του παιδιού από τους βιολογικούς γονείς του, αυτή πρέπει να επιτυγχάνεται με την τοποθέτησή του σε ένα εναλλακτικό οικογενειακό περιβάλλον και όχι σε ιδρυματικούς χώρους.
- ε.** Να αποσαφηνιστεί ότι ένας από τους τρόπους με τους οποίους εξασφαλίζεται η σύμφωνη με το συμφέρον του παιδιού απομάκρυνσή του από τους βιολογικούς γονείς του αφορά τη διακοπή κάθε νομικού δεσμού του με τη φυσική του οικογένεια και την πλήρη ένταξή του σε μια άλλη οικογένεια, δηλαδή με την υιοθεσία, μια μορφή τεχνητής συγγένειας, με τελικό στόχο ο ανήλικος να μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον που θα συμβάλλει στην πνευματική και ψυχική του ανάπτυξη.
- στ.** Να παρουσιαστεί ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η υιοθεσία, τα είδη της, το περιεχόμενό της και οι συνέπειές της, με έμφαση στις αλλαγές που επιφέρει το νομοθετικό πλαίσιο που τη διέπει μετά την ψήφιση του Ν 4538/2018, ώστε οι υποψήφιοι θετοί γονείς να έχουν μια σφαιρική αντίληψη για τον θεσμό και τα όρια του εξαιρετικής κοινωνικής σημασίας έργου που ενδιαφέρονται να αναλάβουν.

4. Στόχοι

Στόχοι της θεματικής ενότητας είναι:

- α.** Να προσφέρει στους υποψήφιους θετούς γονείς τις γνώσεις που απαιτούνται ώστε να έχουν:
 - (i)** σαφή αντίληψη για τη θέση του παιδιού ως φορέα δικαιωμάτων και των προτεραιοτήτων της έννομης τάξης όσον αφορά την εξυπηρέτηση του συμφέροντός του, το οποίο συνδέεται με την παραμονή του στη βιολογική οικογένειά του και, συνεπώς,
 - (ii)** πλήρη επίγνωση για τον εξαιρετικό χαρακτήρα της απομάκρυνσής του από αυτήν που, όταν καθίσταται αναγκαία, επιδιώκεται κατά προτίμηση με θεσμούς οι οποίοι αποτελούν εναλλακτικές επιλογές και μοιάζουν με το οικογενειακό περιβάλλον, προκειμένου να μην καταλήγει το παιδί σε διάφορα απρόσωπα, αφύσικα και συνήθως στιγματιστικά ιδρυματικά περιβάλλοντα.
- β.** Να αναδείξει τα χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο της υιοθεσίας, τη σημασία της για το παιδί και να επιτρέψει στους ενδιαφερόμενους υποψήφιους θετούς γονείς να αντιληφθούν τη σχέση που θα δημιουργηθεί με το παιδί του οποίου ενδέχεται να αναλάβουν τη γονική μέριμνα καθώς και τις συνέπειες για τη βιολογική οικογένειά του, ώστε να αποφεύγονται ή να περιορίζονται προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν με την απομάκρυνση του παιδιού από αυτήν, που διέπεται από ρυθμισμένη μυστικότητα προκειμένου να αποφευχθεί ενδεχόμενος ψυχικός τραυματισμός του ίδιου του παιδιού και άλλες αρνητικές καταστάσεις μεταξύ των βιολογικών και των θετών γονέων και, έτσι,
- γ.** Να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη των λοιπών θεματικών εννοιών οι οποίες περιλαμβάνονται στην επιμόρφωση των υποψήφιων θετών γονέων, παρουσιάζοντας το προαπαιτούμενο γενικό και το ειδικό θεσμικό πλαίσιο της παιδικής προστασίας και της υιοθεσίας.

5. Ανάλυση της θεματικής ενότητας

Παιδική προστασία. Το δικαίωμα του παιδιού να μεγαλώνει στη βιολογική οικογένειά του και οι περιπτώσεις απομάκρυνσής του από αυτήν

«Ως παιδική προστασία νοείται η προστασία παιδιού από τη βία, την κακοποίηση, την παραμέληση, την εγκατάλειψη και την εκμετάλλευση, σε κάθε πεδίο ζωής (εντός και εκτός οικογένειας) μέσω ενός εθνικού συστήματος, με έμφαση στην πρόληψη, την υποστήριξη και την αποκατάσταση, το οποίο πρέπει να λειτουργεί στη βάση της νομοθεσίας, πολιτικών, κανονισμών, υπηρεσιών και πρακτικών, υπό την οπτική των Δικαιωμάτων του Παιδιού, όπως αυτά κατοχυρώνονται στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (N 2101/1992) και τα λοιπά συναφή διεθνή νομικά κείμενα κυρωμένα από την Ελλάδα.». (Απόσπασμα

από το κείμενο «Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα» που υπογράφηκε από εκπροσώπους δημοσίων και μη κυβερνητικών φορέων παιδικής προστασίας, επαγγελματίες και εμπειρογνώμονες που ασχολούνται με την προστασία των ανηλίκων και των δικαιωμάτων τους. www.O-18.gr/downloads/Keimeno_Arxon.pdf).

Όλα τα παιδιά, δηλαδή κάθε πρόσωπο ηλικίας έως δεκαοκτώ ετών, χρειάζεται να λαμβάνουν διαρκώς υποστήριξη και βοήθεια για να μεγαλώνουν και να απολαμβάνουν απρόσκοπτα τα δικαιώματά τους, όπως αυτά κατοχυρώνονται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ, Ν 2101/1992) και τη λοιπή εθνική νομοθεσία.

Το δικαίωμα κάθε παιδιού να μεγαλώνει στην οικογένειά του παραμένει πρωταρχικό και όλες οι προσπάθειες πρέπει, πρωτίστως, να στηρίζουν και να ενδυναμώνουν την οικογένεια ώστε να φροντίζει επαρκώς το παιδί.

Για την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού συστήματος παιδικής προστασίας απαραίτητη είναι η λειτουργία κατάλληλα στελεχωμένων υπηρεσιών ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας στην κοινότητα σε όλη τη χώρα. Οι υπηρεσίες αυτές πρέπει να είναι συνδεδεμένες με τα σχολεία, τους παιδικούς σταθμούς, τις δομές φιλοξενίας και φροντίδας για παιδιά με ή χωρίς αναπηρίες καθώς και την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, να είναι προσβάσιμες από κάθε άποψη και να μπορούν να υποστηρίζουν τις οικογένειες στους τόπους διαμονής τους, ιδίως δε αυτές που διαβιούν σε δύσκολες συνθήκες (ακραίας φτώχειας και ανέχειας, κακώς στεγασμένες ή άστεγες, κ.λπ.), αυτές των οποίων τα παιδιά διακόπτον πρόωρα τη σχολική φοίτηση ή φοιτούν ελλιπώς και αυτές των οποίων τα μέλη αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες, όπως μακροχρόνια ανεργία, συγκρούσεις, ενδοοικογενειακή βία, προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, αλκοολισμό, τοξικοεξάρτηση, αναπηρίες, κ.λπ..

Σε όλες τις οικογένειες, με έμφαση τις παραπάνω, θα πρέπει να παρέχεται διαρκής και συστηματική υποστήριξη, στο πλαίσιο μιας πολιτικής πρόληψης για τη διασφάλιση της προστασίας των παιδιών και την αποτροπή της απομάκρυνσής τους από αυτές. (Σημείο 1. «Υποστήριξη και Βοήθεια σε Όλα τα Παιδιά» του κειμένου «Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα»)

Όταν επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά, σε οποιοδήποτε πλαίσιο, αντιληφθούν ότι κάποιο πρόβλημα ή σύμπτωμα ενός παιδιού μπορεί να αποτελεί ένδειξη ή συνέπεια οικογενειακής δυσλειτουργίας, παραμέλησης ή κακοποίησης, θα πρέπει να ενεργοποιούνται άμεσα και να συνεργάζονται με τις αρμόδιες υπηρεσίες παιδικής προστασίας, βάσει ενιαίων ειδικών πρωτοκόλλων, για την κατάλληλη εκτίμηση και αντιμετώπιση του προβλήματος, σε συνεργασία με την οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού.

Οι κατά τόπους υπηρεσίες εκπαίδευσης, κοινωνικής πρόνοιας, σωματικής και ψυχικής υγείας, θα πρέπει να συνεργάζονται μεταξύ τους, να εκπονούν και να παρακολουθούν εξατομικευμένα σχέδια δράσης για κάθε παιδί που βρίσκεται σε ανάγκη και ιδίως για κάθε οικογένεια που βρίσκεται σε κρίση, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν πιθανούς παράγοντες αυξημένης ευάλωτότητας των παιδιών. Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να υπάρχει για την παροχή υπηρεσιών σε νησιωτικές και απομακρυσμένες περιοχές.

Για τις ενέργειες των επαγγελματιών με στόχο την προστασία των παιδιών από οποιαδήποτε μορφή κακοποίησης ή παραμέλησης, σύμφωνα με το νόμο, θα πρέπει να υπάρχουν προβλέψεις κατοχύρωσης και νομικής προστασίας. (Σημείο 4. «Άμεση Ενεργοποίηση και Συνεργασία Επαγγελματιών» του κειμένου «Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα»)

Σε περιπτώσεις όπου ένα παιδί εγκαταλείπεται ή κρίνεται ότι πρέπει να απομακρυνθεί προσωρινά από το οικογενειακό που περιβάλλον, θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα άμεσης προσωρινής ρύθμισης της επιμέλειάς του και τοποθέτησής του σε ανάδοχη οικογένεια ή σε ειδική δομή επείγουσας φιλοξενίας, για τη φάση αξιολόγησης της κατάστασης και των αναγκών του μέχρι την οριστική λήψη αποφάσεων για την επιμέλεια και τη φροντίδα του. Όταν κρίνεται αναγκαία η απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένειά του θα πρέπει να ενημερώνεται και να προετοιμάζεται το ίδιο κατάλληλα, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του. Η αξιολόγηση θα πρέπει να ολοκληρώνεται γρήγορα και να οδηγεί στη διατύπωση ενός «εξατομικευμένου» σχεδίου για την μακροπρόθεσμη τοποθέτηση του παιδιού σε ανάδοχη ή θετή οικογένεια ή σε μικρές δομές (σπίτια) που να προσομοιάζουν με οικογένειες, ή για την επιστροφή στη φυσική του οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού.

Η πρακτική της εισαγωγής και παραμονής παιδιών και ιδίως βρεφών τα οποία δεν χρήζουν νοσηλείας σε παιδιατρικές ή παιδοψυχιατρικές κλινικές νοσοκομείων με εισαγγελική εντολή για κοινωνικούς λόγους ή λόγω εγκατάλειψης, εξαιτίας της απουσίας δομών άμεσης υποδοχής, θα πρέπει να εκλείψει άμεσα. Παρόμοια πρέπει να εκλείψει η δια βίου εισαγωγή παιδιών με αναπηρίες σε ιδρύματα-άσυλα όπως και να σταματήσει άμεσα η ιδρυματική φιλοξενία βρεφών και νηπίων, όπως, άλλωστε, από ετών επιτάσσει και η σχετική παγκόσμια κατευθυντήρια οδηγία του Ο.Η.Ε.. (Σημείο 7. «Εγκατάλειψη και Προσωρινή Απομάκρυνση Παιδιού από την Οικογένειά του» του κειμένου «Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα»)

Στις περιπτώσεις όπου ένα παιδί χρειάζεται να παραμείνει μακριά από την οικογένειά του για μεγάλο χρονικό διάστημα, λόγω κακοποίησης ή αδυναμίας της οικογένειας να το φροντίσει επαρκώς, θα πρέπει να εξετάζεται πρωτίστως η δυνατότητα τοποθέτησής του σε ανάδοχη οικογένεια, ιδίως για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αναγκαία προϋπόθεση για αυτό είναι η διεύρυνση της εφαρμογής του θεσμού της αναδοχής συνολικά. Θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι οι ανάδοχοι γονείς αξιολογούνται επαρκώς, πιστοποιούνται, εντάσσονται σε μητρώα και λαμβάνουν κατάλληλη εκπαίδευση, εποπτεία και υποστήριξη από τις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες της κοινότητας. Σε περίπτωση αναδοχής παιδιού με αναπηρία ή

άλλες ιδιαιτερότητες, θα πρέπει κατά την αξιολόγηση να διασφαλίζεται η καταλληλότητα των αναδόχων σε σχέση με τις συγκεκριμένες ειδικές ανάγκες του παιδιού.

Οι δομές φιλοξενίας παιδιών θα πρέπει να είναι μικρές, ολιγομελείς, να βρίσκονται κατά προτίμηση μέσα στον οικιστικό ιστό και να προσομοιάζουν με οικογένεια (σπίτια), αποφεύγοντας το ιδρυματικό μοντέλο. Πρέπει να θεσπιστούν ελάχιστες εθνικές προδιαγραφές για τη στελέχωση και λειτουργία των μικρών αυτών μονάδων καθώς και ένας Κώδικας Δεοντολογίας, για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των παιδιών που διαβιούν είτε σε αυτές είτε σε ανάδοχη φροντίδα, με πρόνοια για τη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων και των ίδιων των επωφελούμενων παιδιών.

Η τοποθέτηση παιδιού σε μικρά σπίτια ή σε ανάδοχη οικογένεια πρέπει να αναθεωρείται περιοδικά, καθώς και να διατηρείται η επικοινωνία του με τη φυσική οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού. Κατά τη διάρκεια παραμονής ενός παιδιού εκτός της φυσικής οικογένειας, πρέπει να του παρέχεται διαρκώς υποστήριξη από εξειδικευμένους/-ες επαγγελματίες και να του δίνεται η δυνατότητα έκφρασης παραπόνων και αιτημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν ειδικές ανάγκες του.

Όλες οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας θα πρέπει να ελέγχονται και να εποπτεύονται διαρκώς από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες και από ανεξάρτητα όργανα, ως προς την ποιοτική τους λειτουργία και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των φιλοξενούμενων παιδιών. Σε περίπτωση μετάβασης παιδιών με ή χωρίς αναπηρίες από δομή κλειστής φροντίδας σε δομή φροντίδας στην κοινότητα, θα πρέπει να διασφαλίζεται η φροντίδα του παιδιού στον τόπο διαβίωσης των φυσικών γονιών και η επικοινωνία μαζί τους εφόσον είναι προς το συμφέρον του. Ως έσχατο μέτρο και όταν η επανένωση με την βιολογική οικογένεια του παιδιού έχει κριθεί ακατάλληλη και αδύνατη, τότε θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο της τοποθέτησης του παιδιού σε θετή οικογένεια μέσα από διαδικασίες αξιολόγησης των εξατομικευμένων αναγκών του κάθε παιδιού, ενώ η ανεύρεση, αξιολόγηση, εκπαίδευση, υποστήριξη και επίβλεψη των θετών γονιών θα πρέπει να γίνεται συστηματικά από δημόσιες υπηρεσίες. (Σημείο 9. «Μακροχρόνια Απομάκρυνση του Παιδιού από την Οικογένειά του» του κειμένου «Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα»)

Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

Οι ανήλικοι («παιδιά», δηλαδή άνθρωποι ηλικίας μέχρι δεκαοκτώ ετών σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού – βλ. κατωτέρω) έχουν αποτελέσει θέμα μέριμνας στο έργο διεθνών οργανισμών, όπως του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του Συμβουλίου της Ευρώπης και (λιγότερο) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε γενικές γραμμές αυτό το έργο περιλαμβάνει διεθνείς νομοθετικές πράξεις ή κείμενα, που αποτελούν «εργαλεία» για τη ρύθμιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων και οργανώνουν τη θεσμική προστασία τους, δημιουργώντας το δίκαιο ανηλίκων με ευρεία έννοια.

Όσες από αυτές τις νομοθετικές πράξεις έχουν κυρωθεί με νόμο από τη χώρα μας, έχουν συμβατικό (δεσμευτικό) χαρακτήρα, όπως, π.χ. η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το νομικό καθεστώς των τέκνων χωρίς γάμο των γονέων τους (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1975, που επικυρώθηκε από τη χώρα μας με τον Ν 1702/1987), ενώ όσες δεν έχουν ενσωματωθεί στο εσωτερικό μας δίκαιο, έχουν περισσότερο καθοδηγητική και ερμηνευτική αξία, χωρίς να είναι συμβατικές (δεσμευτικές), όπως π.χ. η Ευρωπαϊκή Χάρτα των Δικαιωμάτων του Παιδιού (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1992).

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για τη δημιουργία μηχανισμών διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού και την επεξεργασία διακηρυκτικών κειμένων για τα δικαιώματα αυτά (Διακήρυξη της Γενεύης για τα δικαιώματα του παιδιού, Κοινωνία των Εθνών, 1924· Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, Γενική Συνέλευση ΟΗΕ, 1959). Στα προαναφερθέντα κείμενα το παιδί αντιμετωπίζεται κατά κανόνα ως παθητικός αποδέκτης ή «αντικείμενο» προστασίας, χωρίς να συμμετέχει το ίδιο στη διαμόρφωση των σχέσεών του και των θεμάτων που το αφορούν. Ωστόσο, η αναγνώριση της παιδικότητας στα κείμενα αυτά, αποτέλεσε τον προθάλαμο για την αυτονόμηση της προστασίας του παιδιού και την αντιμετώπισή του ως φορέα δικαιωμάτων, που συντελέστηκε τις επόμενες δεκαετίες.

Η αμφισβήτηση σχετικά με την ικανότητα του παιδιού να ασκεί (και) αυτοπροσώπως δικαιώματα που αναγνωρίζονται σε κάθε άνθρωπο και κατοχυρώνονται σε νεότερα, δεσμευτικά και όχι απλώς διακηρυκτικά κείμενα (Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα) φαίνεται ότι λύθηκε με τη δημιουργία νομοθετικών κειμένων επίσης δεσμευτικού χαρακτήρα, που αφορούν αποκλειστικά τα παιδιά. Ένα από τα κείμενα αυτά είναι η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΟΗΕ, 1989, που επικυρώθηκε από τη χώρα μας με τον Ν 2101/1992), στην οποία, μεταξύ άλλων, γίνεται συχνά αναφορά στο οικογενειακό περιβάλλον και τις εναλλακτικές μορφές προστασίας. Οι ρυθμίσεις της σύμβασης συνδέονται με την ικανοποίηση βασικών αναγκών του παιδιού (υγεία, παιχνίδι, μόρφωση), με την προστασία του από βλαπτικές πράξεις ή καταστάσεις (κακοποίηση, εκμετάλλευση) και με τη συμμετοχή του, ανάλογα με τον βαθμό ωριμότητάς του, στη λήψη αποφάσεων που το αφορούν (έκφραση απόψεων, προηγούμενη ακρόαση).

Η Σύμβαση απαρτίζεται από 54 άρθρα και περιλαμβάνει τρία Μέρη:

Στο πρώτο μέρος (άρθρα 1-41) αναπτύσσεται το ουσιαστικό ανθρωπιστικό δίκαιο του παιδιού, δηλαδή τυποποιείται η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του. Στο δεύτερο μέρος (άρθρα 42-45) περιέχεται το δικονομικό ανθρωπιστικό δίκαιο του παιδιού στο οποίο προβλέπεται η συγκρότηση και λειτουργία Επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού, με σκοπό την έρευνα της προόδου που έχει συντελεστεί στα Συμβαλλόμενα Κράτη όσον αφορά την εκ μέρους τους τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη Σύμβαση. Στο τρίτο μέρος (άρθρα 46-54) ρυθμίζονται θέματα διαδικασιών για την επικύρωση της Σύμβασης ή την προσχώρηση σ' αυτήν. Για τους σκοπούς της ορίζεται ότι παιδί είναι κάθε ανθρωπινό ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την νομοθεσία κάθε συμβαλλόμενου μέρους. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, τα Κράτη:

1. Υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα που αναφέρονται σ' αυτήν και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνικιστικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης. Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή από νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού.
2. Αναγνωρίζουν ότι κάθε παιδί έχει εγγενές δικαίωμα στη ζωή και εξασφαλίζουν, στο μέτρο του δυνατού, την επιβίωση και την ανάπτυξή του. Επίσης, εγγυώνται στο παιδί, που έχει ικανότητα διάκρισης, το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του και σέβονται το δικαίωμα του παιδιού για ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Αναγνωρίζουν τα δικαιώματά του στην ελευθερία του να συνεταιρίζεται και να συνέρχεται ειρηνικά. Κανένα παιδί δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης ή παράνομης επέμβασης στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένειά του, την κατοικία του ή την αλληλογραφία του, ούτε παράνομων προσβολών της τιμής και της υπόληψής του. Στο ίδιο πλαίσιο, αναγνωρίζουν σε κάθε παιδί το δικαίωμα να επωφελείται από την κοινωνική πρόνοια, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στην ανάπαυση και στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου και υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα, νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα για να προστατεύσουν τα παιδιά από την παράνομη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, όπως αυτές προσδιορίζονται στις σχετικές διεθνείς συμβάσεις, και για να εμποδίσουν τη χρησιμοποίηση των παιδιών στην παραγωγή και την παράνομη διακίνηση αυτών των ουσιών. Αναλαμβάνουν, επίσης, την υποχρέωση να προστατεύουν κάθε παιδί από οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και βίας.
3. Επαγρυπνούν ώστε:
 - α. Κανένα παιδί να μην υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε άλλες σκληρές, απάνθρωπες ή εξευτελιστικές τιμωρίες ή μεταχείριση. Θανατική ποινή ή ισόβια κάθειρξη χωρίς δυνατότητα απελευθέρωσης δεν πρέπει να απαγγέλλονται για παραβάσεις τις οποίες έχουν διαπράξει πρόσωπα κάτω των δεκαοκτώ ετών.
 - β. Κανένα παιδί να μην στερείται την ελευθερία του κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο. Η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός παιδιού πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέσο (*ultima ratio*) που να έχει τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια.
 - γ. Κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με τον οφειλόμενο στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου σεβασμό και κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ηλικίας του. Ειδικότερα, κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα κρατείται χωριστά από τους ενήλικες, εκτός εάν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παι-

διού και έχει το δικαίωμα να διατηρήσει την επαφή με την οικογένειά του δι' αλληλογραφίας και με επισκέψεις, εκτός εξαιρετικών περιστάσεων.

- δ. Τα παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους να έχουν το δικαίωμα για ταχεία πρόσβαση σε νομική ή σε άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, καθώς και το δικαίωμα να αμφισβητούν τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας τους ενώπιον ενός δικαστηρίου ή μιας άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής και για τη λήψη μιας ταχείας απόφασης πάνω σ' αυτό το ζήτημα (Δημόπουλος-Κοσμάτος, 2017, Δίκαιο Ανηλίκων, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 4 επ.).

Με τη σύμβαση αυτή επιβεβαιώνεται η ιδιαιτερότητα της παιδικής ηλικίας και συντελείται ή ολοκληρώνεται η μετάβαση στο παιδί «υποκείμενο δικαιωμάτων» που μπορεί να αυτοκαθορίζει το συμφέρον του, ένα συμφέρον που συνεχώς «αυτονομείται» και δεν ταυτίζεται εκ προοιμίου με το συμφέρον άλλων μελών της ίδιας οικογένειας. Αυτή η αλλαγή νομιμοποιεί το Κράτος και το καθιστά υπεύθυνο να αναλαμβάνει τον ρόλο του υπερασπιστή του συμφέροντος του παιδιού, στο οποίο δίδεται προτεραιότητα έναντι του συμφέροντος άλλων π.χ. των γονέων ή και άλλων συγγενών.

Ειδικότερα, το Κράτος καλείται να υποστηρίξει την άσκηση των δικαιωμάτων του παιδιού βοηθώντας γονείς ή άλλα πρόσωπα που είναι υπεύθυνα γι' αυτό και να προσφέρει ακόμη και υλική βοήθεια όταν υπάρχει ανάγκη, ώστε η αξιοπρεπής διαβίωση του παιδιού να μην εξαρτάται από την οικογενειακή κατάστασή του. Ιδιαίτερη σημασία έχει η καθιέρωση της αρχής της από κοινού ευθύνης (και όχι «εξουσίας») των γονέων (και όχι μόνο του πατέρα) για την απρόσκοπτη ανατροφή του παιδιού με σκοπό τη διάπλυσή του ως μιας ολοκληρωμένης και αυτόνομης προσωπικότητας. Έτσι, το παιδί καθίσταται αυθύπαρκτο μέλος της οικογένειας, που μπορεί να χρειάζεται προστασία ακόμη και εντός αυτής (Κουτσούκου, 2013, 29 επ.).

Οι διεθνείς συμβάσεις και άλλα κείμενα που αφορούν την κατάσταση των παιδιών περιλαμβάνουν θέματα σχετικά με την προστασία του παιδιού στο οικογενειακό περιβάλλον (π.χ. Πολυμερής Σύμβαση «Περί διεκδικήσεως διατροφής στην αλλοδαπή», 1956· Διεθνής Σύμβαση «Περί αποδείξεως της γνησιότητας των φυσικών τέκνων έναντι της μητρός», 1962· Σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση, εκτέλεση και συνεργασία σχετικά με τη γονική μέριμνα και άλλα μέτρα για την προστασία των παιδιών, 1996), την κοινωνική προστασία του (Διεθνής Σύμβαση «Περί του κατωτάτου ορίου ηλικίας εισόδου εις την απασχόλησιν», 1973· Διεθνής Σύμβαση «Περί ελαχίστων ορίων κοινωνικής ασφάλειας, 1952), την προστασία του από σοβαρά προβλήματα με διεθνείς διαστάσεις (Διεθνής Σύμβαση για τα αστικά θέματα της διεθνούς απαγωγής παιδιών, 1980· Συμβάσεις περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού εν καιρώ πολέμου, 1949) και την αντιμετώπιση της εμπλοκής του σε παραβατικές συμπεριφορές (Στοιχειώδεις Κανόνες των ΗΕ για την απονομή της δικαιοσύνης σε ανηλίκους, 1985· Κατευθυντήριες γραμμές των ΗΕ για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, 1990).

Σε περιφερειακό (και, συγκεκριμένα, ευρωπαϊκό) επίπεδο, όσον αφορά το έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναπτύσσεται μια «Πολιτική για το Παιδί» ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας στα συμφέ-

ροντα της οποίας τα Κράτη πρέπει να δίνουν προτεραιότητα. Η πολιτική αυτή αποτυπώνεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών που κυρώθηκε με τον Ν 2502/1997 και σε άλλα, μη δεσμευτικά κείμενα, αποφάσεις και συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών όπως η Απόφαση (77) 33 για την τοποθέτηση του παιδιού, η Σύσταση (79) 17 που αφορά την προστασία του παιδιού από την κακομεταχείριση, η Σύσταση (84) 4 για τα γονικά καθήκοντα, η Σύσταση (87) 6 για την ανάδοχη οικογένεια, η Σύσταση (87) 20 για τις κοινωνικές αντιδράσεις στην παραβατικότητα ανηλίκων, η Σύσταση (94) 14 για συνεκτικές και ολοκληρωμένες οικογενειακές πολιτικές, η Σύσταση (98) 8 για τη συμμετοχή του παιδιού στην οικογενειακή και την κοινωνική ζωή, η Σύσταση (2001)16 για την προστασία του παιδιού ενάντια στη σεξουαλική εκμετάλλευση, η Σύσταση (2003)19 για τη βελτίωση της πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα, η Σύσταση (2003)20 για τους νέους τρόπους αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων και το ρόλο της δικαιοσύνης για ανηλίκους, η Σύσταση (2011)12 για τα δικαιώματα των παιδιών και τις φιλικές προς τα παιδιά και τις οικογένειες κοινωνικές υπηρεσίες, η Σύσταση (2012)2 για τη συμμετοχή των παιδιών και των νέων ανθρώπων ηλικίας κάτω των 18 ετών, η Σύσταση (2018)5 για τα παιδιά των οποίων οι γονείς είναι κρατούμενοι κ.λπ..

Η νέα (επεξεργασμένη για τρίτη φορά) Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του παιδιού (2016-2021) βασίζεται στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και σε άλλα κείμενα προτύπων και προδιαγραφών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Προσδιορίζει πέντε προτεραιότητες για τα 47 κράτη μέλη όσον αφορά τις εγγυήσεις που πρέπει να εξασφαλιστούν για τα δικαιώματα του παιδιού: Ίσες ευκαιρίες, συμμετοχή των παιδιών, ζωή χωρίς βία, φιλική δικαιοσύνη για τα παιδιά και δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον. Η στρατηγική αναπτύχθηκε με συμμετοχική διακυβερνητική διαδικασία, στην οποία συνέπραξαν κυβερνήσεις, διεθνείς οργανισμοί, φορείς της κοινωνίας των πολιτών, εμπειρογνώμονες και παιδιά.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για πολλά χρόνια δεν μπορούσε να γίνει λόγος για μια συνεκτική πολιτική για το παιδί, καθώς τα θέματα της παιδικής προστασίας, όπως και τα θέματα της κοινωνικής πολιτικής γενικά αποτελούσαν πεδία του λεγόμενου «κοινωνικού ελλείμματος». Ήδη το άρθρο 3 παρ. 3 της Συνθήκης για την ΕΕ (Συνθήκη της Λισαβόνας, 2007) θεσπίζει ως στόχο της Ένωσης την προώθηση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (Νίκαια 2000, έγινε νομικά δεσμευτικός όταν τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας τον Δεκέμβριο του 2009 και τώρα έχει την ίδια νομική ισχύ με τις συνθήκες της ΕΕ) στο άρθρο 24 κατοχυρώνει την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού από τα θεσμικά της όργανα και από τα Κράτη μέλη στο πλαίσιο της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ και αναγνωρίζει την πρωταρχική σημασία του συμφέροντός του. Όλα (και τα 28) τα κράτη μέλη αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ο Συντονιστής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού εργάζεται με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού για να διασφαλίσει την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού σε όλες τις πολιτικές και στη νομοθεσία της ΕΕ. Συνεργάζεται με τους βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, τις αρμόδιες κοινοβουλευτικές επιτροπές και τη διακομματική ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τα δικαιώματα των παιδιών και παρακολουθεί τη

νομοθεσία της ΕΕ και τις μη νομοθετικές πρωτοβουλίες στο Κοινοβούλιο προκειμένου να διασφαλίζει ότι τα δικαιώματα του παιδιού τυχάνουν της δέουσας προσοχής. Επιδιώκει να βοηθήσει τους πολίτες που βρίσκονται αντιμέτωποι με απαγωγή παιδιού από γονέα και άλλες διασυνοριακές οικογενειακές διαφορές και υποστηρίζει τη στενότερη συνεργασία με τους δικαστικούς και διοικητικούς φορείς και επιδιώκει να προαγάγει τη διαμεσολάβηση σε διασυνοριακές οικογενειακές υποθέσεις.

Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού στην ελληνική έννομη τάξη

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί ένα «*νέο κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων*» (Κουτσούκου, 2013: 27) και έρεισμα για τις μεταρρυθμίσεις του Οικογενειακού Δικαίου στη χώρα μας. Έχει σηματοδοτήσει διεθνώς τη στροφή προς την αντίληψη ότι το παιδί είναι φορέας δικαιωμάτων, εγκαταλείποντας την παραδοσιακή προσέγγιση για την παθητική προστασία του ανηλίκου. Η επίδραση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού υπήρξε καταλυτική: θεωρείται ο θεμελιώδης χάρτης για την παιδική προστασία. Μετά την κύρωσή της με τον Ν 2101/1992, έχει υπερνομοθετική ισχύ, δηλαδή υπερισχύει κάθε αντίθετης διάταξης κοινού νόμου, οι διατάξεις του οποίου πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως των θεμελιωδών εννοιών της και, όπου χρειάζεται, να τροποποιούνται.

Πριν από την έγκριση και την επικύρωση της Διεθνούς Σύμβασης, στο Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 κατοχυρώθηκε αυτοτελώς η προστασία της παιδικής ηλικίας, χωρίς, ωστόσο, να αρκεί για να αναδειχθεί η απομάκρυνση από την «*παθητική προστασία*» της παιδικής ηλικίας προς την αυτοκαθοριστική διάσταση των δικαιωμάτων του παιδιού που εκφράζει η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Σχετικές με τη συνταγματική προστασία της παιδικής ηλικίας είναι οι διατάξεις των άρθρων 9 παρ. 1 εδ. β του Συντάγματος («*η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη*»), 21 παρ. 1 του Συντάγματος («*η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του κράτους*»), όπως επίσης και το αντίστοιχο άρθρο 8 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου («*παν πρόσωπο δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του*»).

Συνεπώς, η απομάκρυνση του παιδιού από τη φυσική του οικογένεια, η αποκοπή των μεταξύ τους νομικών δεσμών και η εγκαθίδρυση μιας νέας συγγενικής σχέσης με την υιοθεσία, είναι μέτρο τέτοιας βαρύτητας, ώστε η λήψη του να είναι θεμιτή συνταγματικά κατ' εξαίρεση και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις και εγγυήσεις.

Η εξασφάλιση εναλλακτικού οικογενειακού περιβάλλοντος στα παιδιά με την υιοθεσία

Στο Προοίμιο της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, **η σημασία της οποίας ήδη εκτέθηκε, ως δεσμευτικό για τη χώρα μας κείμενο με αυξημένη τυπική ισχύ**, καθίσταται σαφές ότι η οικογένεια αποτελεί θεμελιώδη μονάδα της κοινωνίας και, ως εκ τούτου, είναι το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και την ευημερία όλων των μελών της, και ιδιαίτερα των παιδιών. Γι' αυτό και πρέπει να έχει την προστασία και την υποστήριξη που χρειάζεται για να μπορέσει να διαδραματίσει πληρέστερα το ρόλο της στην κοινότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, αναγνωρίζεται ότι το παιδί, για την αρμονική ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, πρέπει να μεγαλώνει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, σε ένα κλίμα ευτυχίας, αγάπης και κατανόησης. Στο άρθρο 3 της ΔΣΔΠ προβλέπεται η αρχή της εξυπηρέτησης του απόλυτου συμφέροντος του παιδιού, η οποία διατρέχει όλο το θεσμικό πλαίσιο της παιδικής προστασίας. Συγκεκριμένα:

«1. Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού. 2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να εξασφαλίζουν στο παιδί την αναγκαία για την ευημερία του προστασία και φροντίδα, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων του, των επιτρόπων του ή των άλλων προσώπων που είναι νόμιμα υπεύθυνα γι' αυτό, και παίρνουν για το σκοπό αυτόν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα. 3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μεριμνούν ώστε η λειτουργία των οργανισμών, των υπηρεσιών και των ιδρυμάτων που αναλαμβάνουν παιδιά και που είναι υπεύθυνοι για την προστασία τους να είναι σύμφωνη με τους κανόνες που έχουν θεσπιστεί από τις αρμόδιες αρχές, ιδιαίτερα στον τομέα της ασφάλειας και της υγείας και σε ό,τι αφορά τον αριθμό και την αρμοδιότητα του προσωπικού τους, καθώς και την ύπαρξη μιας κατάλληλης εποπτείας».

Όσον αφορά την υιοθεσία, κρίσιμες είναι οι διατάξεις των άρθρων 9 και 20 της Σύμβασης. Στην παρ. 1 του άρθρου 9 ορίζεται ότι:

«Τα συμβαλλόμενα κράτη μεριμνούν ώστε το παιδί να μην αποχωρίζεται από τους γονείς του παρά τη θέλησή τους, εκτός εάν οι αρμόδιες αρχές αποφασίσουν, με την επιφύλαξη δικαστικής αναθεώρησης και σύμφωνα με τους εφαρμοζόμενους νόμους και διαδικασίες, ότι ο χωρισμός αυτός είναι αναγκαίος για το συμφέρον του παιδιού».

Στο άρθρο 20 προβλέπεται ότι:

«κάθε παιδί που στερείται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό του περιβάλλον ή το οποίο για δικό του συμφέρον δεν είναι δυνατό να παραμείνει στο περιβάλλον αυτό δικαιούται ειδική προστασία και φροντίδα εκ μέρους του Κράτους» (παρ. 1). Περαιτέρω, «Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προβλέπουν γι' αυτό το παιδί μια εναλλακτική επιμέλεια σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία τους» (παρ. 2). Τέλος, «αυτή

η επιμέλεια μπορεί να έχει, μεταξύ άλλων, τη μορφή της τοποθέτησης σε μια οικογένεια, της ΚΑΦΑΛΑΗ του ισλαμικού δικαίου, της υιοθεσίας ή, σε περίπτωση ανάγκης, της τοποθέτησης σε ένα κατάλληλο για την περίπτωση ίδρυμα για παιδιά» (παρ. 3).

Η παρ. 3 προτάσσει σαφώς την τοποθέτηση σε οικογένεια ως λύση στην οποία η Πολιτεία οφείλει να δίδει προτεραιότητα έναντι της τοποθέτησης ενός παιδιού σε ίδρυμα, αφού η τελευταία χαρακτηρίζεται ως «περίπτωση ανάγκης».

Επομένως, στις υποθέσεις υιοθεσίας με την οποία εξασφαλίζεται η εναλλακτική φροντίδα παιδιών που δεν είναι δυνατό να παραμείνουν με τις βιολογικές τους οικογένειες, πρωταρχική σημασία δίδεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Άλλες γενικές αρχές της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που καθοδηγούν και διέπουν την εφαρμογή της στο πλαίσιο της υιοθεσίας είναι η απαγόρευση διακρίσεων, το δικαίωμα στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξη, και ο σεβασμός των απόψεων των παιδιών.

Ένας από τους στόχους της Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία των Παιδιών και τη Συνεργασία σχετικά με τη Διακρατική Υιοθεσία είναι «να καθιερώσει εγγυήσεις για να εξασφαλίσει ότι οι διακρατικές υιοθεσίες γίνονται για το συμφέρον του παιδιού και με σεβασμό προς τα θεμελιώδη δικαιώματά του, όπως αυτά αναγνωρίζονται στο διεθνές δίκαιο».

Στην ΕΕ, τα δικαιώματα και οι σχετικές νομικές υποχρεώσεις που προβλέπονται στο Άρθρο 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ εφαρμόζονται και στην υιοθεσία. Στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής όπως εκφράζεται στο Άρθρο 8 της ΕΣΔΑ εφαρμόζεται και προβάλλεται σε υποθέσεις υιοθεσίας.

Σχετικές είναι δύο ακόμη συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης:

- α)** η Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί της Υιοθεσίας Παιδιών του 1967 που έχει κυρωθεί στην Ελλάδα με τον Ν 1049/1980 και
- β)** η (αναθεωρημένη) Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί της Υιοθεσίας Παιδιών του 2008 (την οποία η Ελλάδα δεν έχει υπογράψει ούτε έχει κυρώσει με νόμο).

Οι πράξεις αυτές προβλέπουν ότι η προσέγγιση του θέματος της υιοθεσίας πρέπει να βασίζεται στα δικαιώματα των παιδιών. Η (αναθεωρημένη) Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί της Υιοθεσίας Παιδιών, ορίζει ότι η «*αρμόδια αρχή δεν εγκρίνει μια υιοθεσία εάν δεν πεισθεί ότι η υιοθεσία εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού*».

Ομοίως, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπογραμμίζει ότι το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού δύναται να υπερισχύει του συμφέροντος των γονέων σε ορισμένες περιπτώσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται και η υιοθεσία. Η (αναθεωρημένη) Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί της Υιοθεσίας

Παιδιών ορίζει επίσης ότι η αρμόδια αρχή δεν πρέπει να εγκρίνει την υιοθεσία «χωρίς τη συγκατάθεση του παιδιού όταν θεωρείται εκ του νόμου ότι διαθέτει επαρκή αντίληψη». Επίσης, όταν το παιδί δεν θεωρείται ότι διαθέτει επαρκή αντίληψη, «στον βαθμό του δυνατού, θα ζητείται η γνώμη του και θα λαμβάνονται υπόψη οι απόψεις και οι επιθυμίες του ανάλογα με τον βαθμό ωριμότητάς του». Τέλος, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επικεντρώνει την προσοχή του επί της ουσίας της συμμόρφωσης με το πνεύμα και τον σκοπό του διεθνούς δικαίου που διέπει τη διαδικασία λήψης απόφασης σε θέματα υιοθεσίας.

Ο Θεσμός της Υιοθεσίας στην Ελλάδα

Στην ελληνική νομοθεσία, ο θεσμός της υιοθεσίας ρυθμίζεται κυρίως από τις διατάξεις των άρθρων 1542-1588 του Αστικού Κώδικα, οι οποίες εισήχθησαν με τον Ν 2447/1996 «Κύρωση ως Κώδικα του σχεδίου Νόμου Υιοθεσία, Επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, κ.λπ.» (τα άρθρα 1542-1578Α όπως ισχύουν μετά από κατά καιρούς τροποποιήσεις, αφορούν την υιοθεσία ανηλίκων), από το άρθρο 800 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, άλλες ρυθμίσεις του Ν 2447/1996 που αφορούν την υιοθεσία χωρίς να εντάσσονται στον ΑΚ, και το ΠΔ 226/1999 για τις υπηρεσίες και οργανώσεις που είναι αρμόδιες για τη διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας και τη διαδικασία προπαρασκευής και πραγματοποίησης των υιοθεσιών. Έχουν επίσης κυρωθεί με νόμο η Διεθνής Σύμβαση «περί υιοθεσίας ανηλίκων» (Ν 1049/1980, όπως προαναφέρθηκε) και η Σύμβαση για την προστασία των παιδιών και τη συνεργασία σχετικά με τη διακρατική υιοθεσία (Ν 3765/2009). Πρόσφατα, με τον Ν 4538/2018, επιχειρούνται παρεμβάσεις οργανωτικού και διαδικαστικού χαρακτήρα για την προώθηση του θεσμού. Οι σχετικές ρυθμίσεις αφορούν την κοινωνική έρευνα που προηγείται της υιοθεσίας, τις κοινωνικές υπηρεσίες που αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή της, τα νέα Μητρώα (Εθνικό και Ειδικά) Υποψήφιων Θετών Γονέων και την επιμόρφωσή τους. Ο νόμος αυτός δεν επιφέρει τροποποιήσεις στις ήδη ισχύουσες διατάξεις περί υιοθεσίας (Περάκη, 2018, 9-10, 44-45).

Ορισμός της υιοθεσίας

Η υιοθεσία ορίζεται ως νομική πράξη με την οποία δημιουργείται τεχνητή συγγένεια και διακόπτεται κάθε νομικός δεσμός του παιδιού με την φυσική του οικογένεια, διατηρουμένου μόνο του κωλύματος για τη σύναψη γάμου. Το παιδί εντάσσεται πλήρως στην οικογένεια του θετού γονέα και εξομοιώνεται με τα φυσικά τέκνα του (άρθρο 1561 ΑΚ). Το υιοθετημένο παιδί παίρνει το επώνυμο των θετών γονέων. Επίσης, μπορεί μετά τη σύναψη της υιοθεσίας να αλλάξει το κύριο όνομά του ή να προστεθεί και ένα ακόμη στο ήδη υπάρχον με απόφαση του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την επιθυμία των θετών γονέων και του παιδιού που υιοθετείται.

Κίνητρα υιοθεσίας

Η υιοθεσία είναι ένα μέτρο κοινωνικής προστασίας του ανηλίκου, μια εναλλακτική μορφή οικογένειας που εκφράζει την τάση της αποϊδρυματοποίησης. Πρωτεύων στόχος είναι η εξασφάλιση του συμφέροντος του παιδιού που δεν μπορεί να ζήσει με τη φυσική του οικογένεια και με την υιοθεσία μπορεί

να μεγαλώσει σε ένα υγιές περιβάλλον, ικανό να συμβάλλει στην πνευματική και ψυχική του ανάπτυξη. Πρόκειται για μια κατάσταση πολύπλοκων διαπροσωπικών ενδοοικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων που μπορεί να επηρεάζουν θετικά και αρνητικά τη συμπεριφορά του παιδιού, των θετών γονέων και των φυσικών γονέων.

Η άποψη που είχε διαμορφωθεί παλαιότερα και αποτυπωνόταν στη σχετική νομοθεσία, δηλαδή ότι η υιοθεσία αποσκοπεί στην ανακούφιση των άτεκνων ζευγαριών, έχει υποχωρήσει τις τελευταίες δεκαετίες υπό την επίδραση των νέων, παιδοκεντρικών αντιλήψεων για την προστασία του παιδιού.

Πλήρης Υιοθεσία

Ο Ν 2447/1996 καθιερώνει την *πλήρη υιοθεσία*. Αυτό σημαίνει ότι ο υιοθετημένος ανήλικος αποκτάται από τη φυσική του οικογένεια (το δικαίωμα επικοινωνίας των φυσικών γονέων με το θετό παιδί αποκλείεται ρητά στο άρθρο 1566 εδ. 2 ΑΚ, ρύθμιση ευθυγραμμισμένη με το άρθρο 10 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την υιοθεσία παιδιών του 1967) και εντάσσεται ως συγγενής στην οικογένεια των θετών του γονέων, έχοντας όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τέκνου γεννημένου σε γάμο. Στο πλαίσιο αυτό οι θετοί γονείς υποκαθιστούν αυτοδίκαια τους φυσικούς γονείς του παιδιού στην άσκηση της γονικής μέριμνας. Επιπρόσθετα, η δημιουργία του τεχνητού νομικού συγγενικού δεσμού ανάμεσα στο παιδί και στο θετό γονέα και τους συγγενείς του έχει ως ειδικότερο αποτέλεσμα ότι δικαιούχοι και υπόχρεοι διατροφής απέναντι στο θετό παιδί είναι πια μόνο οι θετοί γονείς και συγγενείς του ανηλίκου, και το ίδιο ισχύει και ως προς το κληρονομικό δικαίωμα (το θετό παιδί κληρονομεί τους θετούς γονείς και συγγενείς του και κληρονομείται μόνο από αυτούς). Με τον ίδιο νόμο επιτρέπεται η υιοθεσία ενηλίκων, όταν το υιοθετούμενο πρόσωπο είναι συγγενής του υιοθετούντος εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι τον τέταρτο βαθμό.

Διευκρινίζεται ότι:

- Η *γονική μέριμνα* είναι καθήκον και δικαίωμα των γονέων, οι οποίοι την ασκούν από κοινού (άρθρο 1510 παρ. 1 ΑΚ). Η γονική μέριμνα περιλαμβάνει την επιμέλεια του παιδιού, τη διοίκηση της περιουσίας του και την εκπροσώπησή του σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη, που αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του.
- Η *επιμέλεια* του προσώπου του παιδιού (άρθρο 1518 ΑΚ) περιλαμβάνει ιδίως την ανατροφή, την επίβλεψη, τη μόρφωση και την εκπαίδευσή του, καθώς και τον προσδιορισμό του τόπου της διαμονής του.

Κρατικές και Ιδιωτικές Υιοθεσίες

Ο νομοθέτης επιλέγει το σύστημα των κρατικών και των ιδιωτικών υιοθεσιών (στη δεύτερη περίπτωση με υποχρέωση των φυσικών γονέων και των υποψήφιων θετών γονέων, οι οποίοι βρίσκονται σε μεταξύ τους συνεννόηση, να ανακοινώνουν την πρόθεσή τους στις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες πριν

από την παράδοση του παιδιού από τους μεν στους δε ή εντός μηνός από την παράδοση: άρθρο 21 Ν 3719/2008). Στις ιδιωτικές υιοθεσίες, η κοινωνική έρευνα διεξάγεται αφού έχει βρεθεί το προς υιοθεσία παιδί, συνεπώς είναι προσανατολισμένη στο ερώτημα εάν με αυτήν εξυπηρετείται το συμφέρον του συγκεκριμένου παιδιού. Στις κρατικές υιοθεσίες η κοινωνική έρευνα διεξάγεται σε δύο στάδια: αρχικά αφορά την καταλληλότητα των υποψήφίων θετών γονέων και στη συνέχεια εξειδικεύεται στην εξυπηρέτηση του συμφέροντος συγκεκριμένου προς υιοθεσία παιδιού.

Δικαστική κρίση και απόφαση

Η υιοθεσία, ως συνεπαγόμενη μια εξαιρετικά σοβαρή μεταβολή στην προσωπική ζωή των μερών της, τελείται πάντοτε με δικαστική απόφαση (1549 ΑΚ) ύστερα από αίτημα των υποψήφίων θετών γονέων, το οποίο κρίνεται εάν ανταποκρίνεται στο συμφέρον του υιοθετούμενου ανηλίκου (άρθρο 1542 ΑΚ) και τα αποτελέσματά της επέρχονται όταν τελεσιδικήσει. Η σχετική κρίση διαμορφώνεται αφού εκτιμηθούν η προσωπικότητα, η υγεία, η οικογενειακή και η περιουσιακή κατάσταση του υιοθετούντος και του υιοθετούμενου καθώς και η αμοιβαία ικανότητά τους για προσαρμογή (άρθρο 1558 ΑΚ).

Τήρηση εχεμύθειας

Για το γεγονός της υιοθεσίας τηρείται εχεμύθεια (που αποτελεί υπηρεσιακό καθήκον δικαστών, υπαλλήλων, κοινωνικών υπηρεσιών κ.λπ.) και ισχύει το απόρρητο της ταυτότητας των θετών γονέων έναντι των βιολογικών (η τέλεση της υιοθεσίας παραμένει μυστική και τα στοιχεία των εμπλεκόμενων προσώπων δεν γνωστοποιούνται).

Δικαίωμα ενημέρωσης θετού παιδιού

Περαιτέρω, κατοχυρώνεται δικαίωμα του θετού παιδιού έναντι των θετών γονέων του και κάθε αρμόδιας αρχής μετά την ενηλικίωσή του να πληροφορηθεί για τους βιολογικούς γονείς του και να τους αναζητήσει (άρθρο 1559 ΑΚ και άρθρα 8-9 Ν 2447/1996). Οι σχετικές ρυθμίσεις εκφράζουν το ενδιαφέρον του νομοθέτη για να αποφευχθεί η επαφή των φυσικών γονέων με το υιοθετημένο παιδί που θα μπορούσε να είναι βλαπτική γι' αυτό, π.χ. σε περίπτωση που οι φυσικοί γονείς άρχιζαν να παρεμβαίνουν αντίθετα με το συμφέρον του ανηλίκου στη σχέση του με τους θετούς γονείς του. Επίσης επιχειρούν να εξασφαλίσουν ότι το θετό παιδί, που υιοθετήθηκε ως βρέφος, θα πληροφορηθεί πως είναι υιοθετημένο από τους ίδιους τους θετούς γονείς του, σε χρόνο και με τρόπο που αυτοί θα κρίνουν ως κατάλληλο, και πως δε θα το μάθει τυχαία και με τραυματικά αποτελέσματα από κάποιον τρίτο.

Δικαίωμα υιοθεσίας

Σύμφωνα με το άρθρο 1545 ΑΚ η υιοθεσία γίνεται κατά κανόνα από ένα πρόσωπο, εκτός εάν πρόκειται για συζύγους, οπότε επιτρέπεται η από κοινού υιοθεσία. Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις των τελευταίων ετών (Ν 3719/2008, Ν 4356/2015, Ν 4538/2018) δεν περιέλαβαν πρόβλεψη για κοινή υιοθεσία από μέρη συμφώνου συμβίωσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπως και στις περιπτώσεις έγγαμης συμ-

βίωσης, κάθε μέρος ή κάθε σύζυγος μπορεί να υιοθετήσει ως μεμονωμένο πρόσωπο (στην τελευταία περίπτωση μετά από συναίνεση του άλλου συζύγου). Υποστηρίζεται πάντως και η άποψη οι ρυθμίσεις του ΑΚ για την υιοθεσία από συζύγους να εφαρμόζονται αναλογικά και στα μέρη συμφώνου συμβίωσης (Δανηλάτου, 2016, 143-144, σε Δανηλάτου, Πολυζωίδου, Μπιστούνα, Δίκαιο προστασίας ανηλίκου).

Ηλικιακά όρια θετών γονέων

Η υιοθεσία επιτρέπεται εφόσον οι υποψήφιοι θετοί γονείς έχουν συμπληρώσει τα τριάντα χρόνια τους και δεν έχουν υπερβεί τα εξήντα. Πρέπει επίσης να έχουν διαφορά ηλικίας από το υιοθετούμενο παιδί τουλάχιστον κατά δεκαοκτώ και όχι περισσότερο από πενήντα χρόνια (άρθρα 1543-1544 ΑΚ, Ν 2447/1996, Ν 2721/1999). Σε περίπτωση από κοινού υιοθεσίας τα όρια ηλικίας και διαφοράς ηλικίας αρκεί να συντρέχουν σε έναν από τους υιοθετούντες συζύγους. Στην από κοινού υιοθεσία επιτρέπεται η υιοθεσία περισσότερων είτε με την ίδια πράξη είτε διαδοχικά.

Συναίνεση φυσικών γονέων και ανηλίκου

Για την υιοθεσία απαιτείται η συναίνεση των φυσικών γονέων (ή του ενός από αυτούς, εάν ο άλλος έχει εκπέσει από τη γονική μέριμνα) του παιδιού που πρόκειται να υιοθετηθεί και του υιοθετούντος. Η συναίνεση δηλώνεται αυτοπροσώπως ενώπιον μέλους της σύνθεσης του αρμόδιου δικαστηρίου, χωρίς δημοσιότητα και για να δοθεί πρέπει να έχουν περάσει τουλάχιστον τρεις μήνες από τη γέννηση του παιδιού. Αν το παιδί είναι γεννημένο εκτός γάμου και δεν έχει αναγνωριστεί, η συναίνεση δίδεται από τη μητέρα του. Αν έχουν εκπέσει από τη γονική μέριμνα και οι δύο γονείς, η συναίνεσή τους αναπληρώνεται από το δικαστήριο. Δικαστική αναπλήρωση προβλέπεται και σε περίπτωση που οι γονείς του παιδιού είναι άγνωστοι ή έχουν άγνωστη διαμονή, ή το παιδί είναι έκθετο κ.λπ.. Συναίνεση των γονέων απαιτείται και για να κινηθεί η διαδικασία αναζήτησης κατάλληλης θετής οικογένειας από τις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες και αφού βρεθεί η οικογένεια αυτή.

Ο ανήλικος που υιοθετείται, καλείται επίσης να δηλώσει τη συναίνεσή του ενώπιον του δικαστηρίου εφόσον έχει συμπληρώσει το δωδέκατο έτος της ηλικίας του (μετά την τροποποίηση του άρθρου 614 ΚΠολΔ με το άρθρο 36 του Ν 2447/1996, το θετό παιδί που συμπλήρωσε το δωδέκατο έτος της ηλικίας του έχει πλήρη ικανότητα να παρίσταται αυτοπροσώπως στο δικαστήριο με την ιδιότητα του ενάγοντος ή του εναγομένου, να επιχειρεί όλες τις διαδικαστικές πράξεις, να ασκεί ή να παραιτείται από τα ένδικα μέσα: Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2018, 349). Η γνώμη του ανηλίκου, ανάλογα με την ωριμότητά του, πρέπει να ακούγεται στο δικαστήριο. Εάν ο υιοθετών είναι έγγαμος, απαιτείται και η συναίνεση του συζύγου.

Εάν η συναίνεση οποιουδήποτε από τα πρόσωπα που ο νόμος ορίζει ότι πρέπει να συναινέσουν είναι άκυρη ή δόθηκε υπό την επήρεια πλάνης ως προς την ταυτότητα του υιοθετούντος ή του υιοθετού-

μενου ή απάτης ως τα πραγματικά περιστατικά ή απειλής, η δικαστική απόφαση με έφεση (από διάδικο στη δίκη) ή τριτανακοπή (σε κάθε άλλη περίπτωση). Το δικαστήριο αποφασίζει αφού ακούσει και τους πλησιέστερους συγγενείς, αν αυτό είναι εφικτό, καθώς και τα τέκνα αυτού που υιοθετεί, ανάλογα με την ωριμότητά τους. Οι φυσικοί γονείς δεν μπορούν να αλλάξουν την τετελεσμένη με την υιοθεσία νομική κατάσταση ανακαλώντας τη συναίνεσή τους που δόθηκε έγκυρα.

Λύση της υιοθεσίας

Λύση της υιοθεσίας, είτε δικαστική (συναινετικά ή μη), είτε αυτοδίκαιη, προβλέπεται μόνο για τις περιοριστικά στο νόμο αναφερόμενες περιπτώσεις και υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 1571 ΑΚ, η υιοθεσία λύεται με δικαστική απόφαση αν ο θετός γονέας εκπέσει από τη γονική μέριμνα ή αν του αφαιρεθεί η άσκησή της λόγω του ότι παραβαίνει τα καθήκοντα που επιβάλλει το λειτούργημά του για την επιμέλεια του προσώπου του παιδιού ή τη διοίκηση της περιουσίας του ή αν ασκεί το λειτούργημα αυτό καταχρηστικά ή δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε αυτό (άρθρο 1532 ΑΚ). Επίσης, λύση υιοθεσίας μπορεί να αποφασιστεί αν συντρέχει λόγος αποκλήρωσης του θετού παιδιού, αν δηλαδή αυτό επιβουλεύθηκε τη ζωή του γονέα ή άλλου κατιόντος του, αν προκάλεσε με πρόθεση σωματικές κακώσεις στο θετό γονέα, καθώς και αν έγινε ένοχος κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος με πρόθεση, κατά του θετού γονέα. για μια από τις περιπτώσεις (περ. 1, 2 και 3 άρθρου 1840 ΑΚ). Η τέλεση κάποιου σοβαρού παραπτώματος από την πλευρά του θετού παιδιού (υπαίτιας προσβολής ηθικών αρχών που επιτρέπει τον χαρακτηρισμό του ως «αχάριστου») επιτρέπει τη λύση της υιοθεσίας.

Η απόφαση για λύση της υιοθεσίας λαμβάνεται ύστερα από αγωγή του θετού παιδιού που συμπλήρωσε το δωδέκατο έτος της ηλικίας του και αν δεν το συμπλήρωσε, του ειδικού επιτρόπου του, ή του θετού γονέα ή του εισαγγελέα ή και αυτεπαγγέλτως (άρθρο 1572 ΑΚ). Η λύση της υιοθεσίας δεν εξομοιώνεται με την προσβολή της τέλεσης της υιοθεσίας, την οποία δικαιούται να προσβάλει, εάν δεν συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις, όποιος έχει νόμιμο συμφέρον, συνεπώς και οι κληρονόμοι του υιοθετήσαντος.

Η υιοθεσία μπορεί να λυθεί και συναινετικά σύμφωνα με το άρθρο 1573 ΑΚ. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται πρώτα ενηλικίωση του θετού παιδιού και ακολουθεί η υποβολή κοινού αιτήματος (με τον θετό γονέα) προς το δικαστήριο. Η υιοθεσία πρέπει να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα χρόνο πριν από την κατάθεση της αίτησης και η συμφωνία των μερών να δηλωθεί στο δικαστήριο αυτοπροσώπως σε δυο συνεδριάσεις που να απέχουν μεταξύ τους τουλάχιστον έξι μήνες. Εφόσον από την πρώτη συνεδρίαση πέρασαν δυο χρόνια, η δήλωση της συμφωνίας παύει να ισχύει. Παρά το ότι η υιοθεσία σε περίπτωση έγγαμων ζευγαριών γίνεται μόνο από κοινού από τους συζύγους, η λύση της μπορεί να γίνει και μόνο ως προς τον ένα σύζυγο (άρθρο 1574 ΑΚ).

Τα αποτελέσματα της λύσης επέρχονται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Η υιοθεσία αίρεται για το μέλλον, παύει η σχέση συγγένειας του θετού παιδιού και των κατιόντων του με αυτόν που το υιοθέτησε και τους έως τότε συγγενείς του και αναβιώνουν οι δεσμοί με τη φυσική οικογένεια. Το δικαστήριο όμως μπορεί να αναθέτει σε αυτήν την περίπτωση την άσκηση της γονικής μέριμνας του ανήλικου θετού παιδιού σε τρίτον, αν το επιβάλλει το συμφέρον του.

Τέλος, η υιοθεσία λύεται αυτοδικαίως και αίρεται αναδρομικά η σχέση που απορρέει από αυτήν, αν ο θετός γονέας και το θετό παιδί τελέσουν γάμο ή συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης, κατά παράβαση του νόμου. Αν ο γάμος ή το σύμφωνο συμβίωσης ακυρωθούν, διατηρούνται από τη σχέση υιοθεσίας μόνο τα περιουσιακά δικαιώματα του θετού τέκνου (άρθρο 1576 ΑΚ).

Εθνικό Μητρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων

Με τα άρθρο 20 του Ν 4538/2018 συνιστώνται Εθνικό Μητρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων, τηρούμενο στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ), και Ειδικά Μητρώα Υποψήφιων Θετών Γονέων, τηρούμενα στις εξειδικευμένες υπηρεσίες που διεξάγουν (α) την προβλεπόμενη από το άρθρο 1557 ΑΚ κοινωνική έρευνα για τους υποψήφιους θετούς γονείς σε υιοθεσίες ανηλίκων που τελούνται στο εσωτερικό της χώρας, καθώς και να διαμεσολαβούν για την πραγματοποίηση των υιοθεσιών ανηλίκων που έχουν υπό την προστασία τους και (β) την προβλεπόμενη στο άρθρο 4 του ν. 2447/1996 κοινωνική έρευνα για τις περιπτώσεις υιοθεσιών ανηλίκων στις οποίες είτε αυτοί είτε οι υποψήφιοι θετοί γονείς έχουν τη συνήθη διαμονή τους στο εξωτερικό (διακρατικές υιοθεσίες), καθώς και για τη διαμεσολάβηση προς πραγματοποίηση αυτών των υιοθεσιών όταν πρόκειται για ανηλίκους που έχουν υπό την προστασία τους.

Στην πρώτη περίπτωση οι υπηρεσίες αυτές είναι οι Διευθύνσεις Κοινωνικής Μέριμνας ή, κατά περίπτωση, τα Τμήματα Κοινωνικής Αλληλεγγύης των Διευθύνσεων Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας των Περιφερειών/ Περιφερειακών Ενοτήτων, οι Κοινωνικές Υπηρεσίες των Κέντρων Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφερειών, όπως αυτά ορίζονται στην παρ. 3 του άρθρου 9 του Ν 4109/2013 και τα Δημοτικά Βρεφοκομεία. Στη δεύτερη περίπτωση οι υπηρεσίες είναι η Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας κάθε Περιφέρειας για τις Περιφερειακές Ενοότητες που ανήκουν στη χωρική τους αρμοδιότητα (ειδικά για την Περιφέρεια Αττικής, η Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας του Κεντρικού Τομέα και οι Διευθύνσεις Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας κάθε Περιφερειακής Ενοότητας αυτής), ο Ελληνικός Κλάδος της Διεθνούς Κοινωνικής Υπηρεσίας, με έδρα την Αθήνα, τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφερειών, όπως αυτά ορίζονται στην παρ. 3 του άρθρου 9 του ν. 4109/2013 και τα Δημοτικά Βρεφοκομεία μόνο για τα παιδιά που έχουν υπό την προστασία τους και για τα οποία αποδεδειγμένα δεν μπορούν να υιοθετηθούν στο εσωτερικό της χώρας.

Προϋποθέσεις Εγγραφής

Για την εγγραφή στα Ειδικά Μπτρώα οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία τα προγράμματα επιμόρφωσης υποψήφιων θετών γονέων. Την ευθύνη εγγραφής στο Εθνικό Μπτρώο φέρει η εκάστοτε αρμόδια για τη διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας κοινωνική υπηρεσία.

Ο υποψήφιος θετός γονέας ο οποίος καταθέτει αίτηση υιοθεσίας σύμφωνα με το άρθρο 1549 ΑΚ, υποχρεούται εντός πέντε ημερών από την κατάθεσή της, να την κοινοποιήσει στην αρμόδια κατά περίπτωση κοινωνική υπηρεσία στην οποία έχει υποβάλει αίτηση ενδιαφέροντος. Στο ίδιο χρονικό διάστημα υποχρεούται επιπλέον να συνυποβάλει στοιχεία που διαθέτει για τον ανήλικο και τους φυσικούς γονείς του, τον ασκούντα τη γονική μέριμνα του ανήλικου ή την επιμέλειά του ή τον επίτροπο που έχει οριστεί και για άλλα, συγγενικά πρόσωπα. Η αρμόδια υπηρεσία προβαίνει σε καταχώριση της αίτησης και των λοιπών στοιχείων στο Ειδικό Μπτρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων και στο Ειδικό Μπτρώο Ανηλίκων, εντός 48 ωρών (άρθρο 117 παρ. 10 Ν 4604/2019).

Στο ΕΚΚΑ τηρείται και Εθνικό Μπτρώο Υιοθεσιών, στο οποίο καταχωρίζονται από τις προαναφερθείσες υπηρεσίες τα απολύτως αναγκαία στοιχεία που σχετίζονται με την υιοθεσία, και συγκεκριμένα το ονοματεπώνυμο του υιοθετούμενου ανήλικου και τα στοιχεία ταυτότητας, όπως ημερομηνία γέννησης, φύλο, ιθαγένεια, το ονοματεπώνυμο των φυσικών γονέων και των συγγενών εξ αίματος ως τρίτου βαθμού, το επάγγελμα, η κατοικία και τα πλήρη δημογραφικά του στοιχεία, όπως ημερομηνία γέννησης, φύλο, ιθαγένεια, ληξιαρχική πράξη γάμου και γέννησης τέκνων, εφόσον υπάρχουν, καθώς και η κατάσταση υγείας των φυσικών γονέων με έγγραφη συναίνεσή τους, το ονοματεπώνυμο των θετών γονέων, το επάγγελμα, η κατοικία και τα πλήρη δημογραφικά τους στοιχεία, όπως ημερομηνία γέννησης, φύλο, ιθαγένεια, καθώς και η κατάσταση υγείας των θετών γονέων και ο αριθμός της δικαστικής απόφασης που κηρύσσει την υιοθεσία (άρθρο 21 Ν 4538/2018, όπως τροποποιήθηκε με την παρ. 11 του άρθρου 117 Ν 4604/2019). Η απόφαση αυτή διαβιβάζεται με πιστοποιητικό τελεσιδικίας από τον εισαγγελέα του δικαστηρίου που κήρυξε την υιοθεσία ή από υπηρεσίες και οργανώσεις που είναι εξειδικευμένες σε θέματα διακρατικών υιοθεσιών της παρ. 2 του άρθρου 1 του π.δ. 226/1999 στο Εθνικό Μπτρώο Υιοθεσιών εντός δεκαημέρου από την τελεσιδικία της.

Η κοινωνική υπηρεσία που διεξάγει την κοινωνική έρευνα για την υιοθεσία, μετά την ολοκλήρωση της κοινωνικής έρευνας και εφόσον η έκβαση είναι θετική, εγγράφει τον υποψήφιο θετό γονέα στο μπτρώο που τηρεί και προχωρεί στη διεξαγωγή προγράμματος εκπαίδευσης / επιμόρφωσης, μετά το πέρας του οποίου οι συμμετέχοντες υποψήφιοι θετοί γονείς λαμβάνουν βεβαίωση παρακολούθησης για να εγγραφούν στο Εθνικό Μπτρώο Υποψήφιων Θετών Γονέων. Μετά και την επιτυχή παρακολούθηση του προγράμματος, η αρμόδια κοινωνική υπηρεσία υποχρεούται να μεριμνά για την εγγραφή των ενδιαφερομένων στο μπτρώο αυτό.

Πληροφοριακό Σύστημα Αναδοχής και Υιοθεσίας

Με την αριθ. 13734/538/2019 υπουργική απόφαση «Ανάπτυξη και Λειτουργία Πληροφοριακού Συστήματος Ειδικών και Εθνικών Μητρώων Ανηλίκων, Αναδοχής και Υιοθεσίας» προβλέπεται η σύσταση και λειτουργία στην Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση Κοινωνικής Ασφάλισης Α.Ε. (Η.ΔΙ.Κ.Α. Α.Ε.) το Πληροφοριακό Σύστημα Αναδοχής και Υιοθεσίας, στο οποίο καταχωρίζονται ηλεκτρονικά τα δεδομένα, στοιχεία και αρχεία που αφορούν το Εθνικό και τα Ειδικά Μητρώα Ανηλίκων, το Εθνικό και τα Ειδικά Μητρώα Υποψήφιων Αναδόχων Γονέων, το Εθνικό και τα Ειδικά Μητρώα Εγκεκριμένων Αναδοχών Ανηλίκων, το Εθνικό και τα Ειδικά Μητρώα Υποψήφιων Θετών Γονέων, το Εθνικό Μητρώο Υιοθεσιών και το Ειδικό Μητρώο Επαγγελματιών Αναδόχων.

6. Μέθοδοι και εργαλεία εκπαίδευσης για την κατανόηση της ύλης

Στο πλαίσιο της υλοποίησης του Ν 4538/2018 για την επιμόρφωση υποψηφίων θετών γονέων και για την κατανόηση της διδακτέας ύλης που αφορά το θεσμικό πλαίσιο της παιδικής προστασίας και της υιοθεσίας ως μιας από τις μορφές της, όταν προκύπτει ανάγκη απομάκρυνσης του παιδιού από τους βιολογικούς γονείς του, είναι σκόπιμο να αξιοποιηθεί η εμπειρία των φορέων που εμπλέκονται στην υλοποίηση της υιοθεσίας και, γενικότερα, των αρμόδιων υπηρεσιών παιδικής προστασίας, υγείας, πρόνοιας και ψυχικής υγείας.

Η παρουσίαση σχετικού ενημερωτικού υλικού, άλλων κειμένων και εκθέσεων που έχουν επεξεργαστεί και συντάξει δημόσιοι και μη κυβερνητικοί φορείς παιδικής προστασίας, επαγγελματίες και εμπειρογνώμονες που ασχολούνται με την προστασία των ανηλίκων και των δικαιωμάτων τους, ιδίως στο πλαίσιο πρωτοβουλιών δικτύωσης και συνεργασίας που συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη παροχή φροντίδας και την υποστήριξη των υιοθετημένων παιδιών και των θετών οικογενειών, θα βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση αφενός της νομικής θέσης των παιδιών και αφετέρου των αρχών που διέπουν την παιδική προστασία γενικά και την υιοθεσία ειδικότερα. Έτσι, προτείνεται η παρουσίαση σχετικού υλικού κατά προτίμηση από πρόσωπα που εργάζονται στο πεδίο και έχουν συμβάλει στην παραγωγή τέτοιου υλικού, ενδείκνυται για την καλύτερη εμπέδωση του πνεύματος και του γράμματος του νόμου από τους ενδιαφερόμενους υποψήφιους θετούς γονείς, όπως:

- το φυλλάδιο του Συνηγόρου του Παιδιού με συνοπτική παρουσίαση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που απευθύνεται σε παιδιά και ενήλικες www.0-18.gr/downloads/entiposimbasiex.pdf,
- η ιστοσελίδα του Δικτύου Δικαιωμάτων του Παιδιού για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο <https://ddp.gr/nomoi-k-dikaiomata/>,

- η ιστοσελίδα του Κέντρου Βρεφών ΜΗΤΕΡΑ για το πρόγραμμα υιοθεσίας https://kvmhtera.gr/index.php?detail_id=81&pid=8.

Η αξιοποίηση αυτού του υλικού μπορεί να συνδυάζεται με την παρουσίαση των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων με εξήγηση βασικών εννοιών (π.χ. παιδική προστασία, συμφέρον του παιδιού, εναλλακτική επιμέλεια, γονική μέριμνα) και με ανάλυση παραδειγμάτων από τη νομολογία που είναι διαθέσιμη σε νομικά περιοδικά και σε τράπεζες Νομικών Πληροφοριών όπως ΝΟΜΟΣ, ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ κ.λπ. (π.χ. ΣτΕ 902/20009 για τη διακοπή κάθε δεσμού του υιοθετημένου ανηλίκου από τη φυσική οικογένειά του με εξαίρεση τις ρυθμίσεις των άρθρων 1356 και 1357 ΑΚ περί κωλυμάτων γάμου, ΠΠρ Αγρινίου 5/2017 για την υιοθεσία τέκνου συζύγου από σύζυγο που έχει διαφορά ηλικίας άνω των 50 ετών με το ανήλικο υπό υιοθεσία τέκνο που έκρινε ότι το ανώτατο όριο διαφοράς ηλικίας της διάταξης του άρθρου 1544 εδ. α' ΑΚ έχει σχετική και επιβουλητική σημασία και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως αυστηρή προϋπόθεση της υιοθεσίας, ούτε να θεωρηθεί ότι καθιερώνει απαράβατο τυπικό κώλυμα υιοθεσίας).

Προτεινόμενη δραστηριότητα

Καταγράψτε σε ένα χαρτί τις πέντε βασικότερες κατά την άποψή σας αρχές των δικαιωμάτων του παιδιού. Πώς θα μπορούσατε να διασφαλίσετε την τήρησή τους; Σκεφτείτε κριτικά επί του θέματος και συζητήστε σε μικρές ομάδες των 3-4 ατόμων.

- Σε ποιο βαθμό αυτές οι αρχές τηρούνταν όταν ήσασταν παιδιά;
- Τι εμπόδιζε την τήρησή τους;
- Ποιες δυνατότητες υπάρχουν σήμερα ώστε να διασφαλιστούν ;
- Τι έχει αλλάξει σήμερα με το νόμο για την υιοθεσία;

Αυτοαξιολόγηση των συμμετεχόντων

Η αυτοαξιολόγηση των συμμετεχόντων περιλαμβάνει την εκ μέρους τους καταγραφή, σε σύντομες προτάσεις, των βασικών αρχών και χαρακτηριστικών του κανονιστικού πλαισίου που διέπει τη θέση, τα δικαιώματα και την προστασία του παιδιού καθώς και του ρόλου των θετών γονέων και των σχέσεών τους με το παιδί και τους βιολογικούς γονείς του. Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες ανταλλάσσουν και συζητούν σε ολιγομελείς ομάδες τις προτάσεις που κατέγραψαν, αξιοποιώντας, εάν επιθυμούν και βιώματα από τη δική τους παιδική ηλικία.

Σύνοψη

Αφετηρία της παρούσας θεματικής ενότητας αποτελεί η αντικατάσταση της παραδοσιακής προσέγγισης περί της παθητικής προστασίας του ανηλίκου με την αντίληψη ότι το παιδί είναι φορέας δικαιωμάτων, όπως εκφράζεται υπό την επίδραση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Με αναφορές στη νομική αντιμετώπιση του ανηλίκου, εξηγείται η μετάβαση από το παιδί-αντικείμενο προστασίας στο παιδί-υποκείμενο δικαιωμάτων και η επεξεργασία της θέσης του όχι πλέον μέσα από κείμενα διακηρυκτικού χαρακτήρα, αλλά με συμβατικά, δεσμευτικά κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος, που αποτελούν προϊόντα της δράσης διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών (Ηνωμένα Έθνη, Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση), συμπληρώνονται με αποφάσεις και συστάσεις των οργανισμών αυτών και αποτυπώνονται στην εθνική νομοθεσία ή ενσωματώνονται σ' αυτήν ή καθοδηγούν τον νομοθέτη και διευκολύνουν τον εφαρμοστή του δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται τα θέματα της παιδικής προστασίας με τις προτεραιότητες που υποδεικνύει και υπό το πρίσμα που υπαγορεύει το απόλυτο συμφέρον του παιδιού και οι επιταγές για συμμετοχή του στη λήψη των αποφάσεων που το αφορούν. Προτάσσεται, έτσι, το δικαίωμα του παιδιού να ζει με τη βιολογική οικογένειά του και, σε περίπτωση που αυτό δεν είναι δυνατό ή δεν ενδείκνυται, προτιμάται η απομάκρυνσή του με την τοποθέτησή του σε μια εναλλακτική οικογένεια, όπως είναι η θετή οικογένεια, αντί σε ένα απρόσωπο ιδρυματικό περιβάλλον που θεωρείται καταστροφικό για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού. Τέλος, περιγράφεται το θεσμικό πλαίσιο της υιοθεσίας, με αναφορές στις βασικές νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως αυτές διαμορφώθηκαν με τον Ν 4538/2018 με σκοπό να προωθηθεί ο θεσμός που εξασφαλίζει προσωποκεντρική και εξατομικευμένη φροντίδα και να επιταχυνθούν οι διαδικασίες (ανεπιθύμητης) διαβίωσης του προς υιοθεσία παιδιού σε ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον ή σε κλειστές ιδρυματικές δομές.

Ευχαριστίες οφείλονται στην κυρία Κατερίνα (Νίνα) Αγγελοπούλου, δικηγόρο, για την πολύτιμη βοήθειά της, τις προτάσεις της και τη γόνιμη ανταλλαγή απόψεων.

Προτεινόμενη βιβλιογραφία και παραπομπές στο διαδίκτυο για περαιτέρω εμπάθυνση

Δανηλάτου, Α., Πολυζωίδου, Β. & Μπιστούνα Υ. (2016). *Δίκαιο προστασίας ανηλίκου. Αστικό, Ποινικό και Δημόσιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημόπουλος, Χ. & Κοσμάτος, Κ. (2017). *Δίκαιο Ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε. (2018). *Οικογενειακό Δίκαιο, τόμ. 2*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Κουτσούκου, Η. (2013). *Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα. Ποινικές και Συνταγματικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Περάκη, Β. (2018). *Δίκαιο υιοθεσία και αναδοχής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Φουντεδάκη, Κ. (2010). *Υιοθεσία. Ο Ν 2447/1996, οι τροποποιήσεις και η εφαρμογή του*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Παιδιά <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-35> και Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/Paidiki_Prostasia.pdf

Συνήγορος του Πολίτη, Δικαιώματα του Παιδιού, Υιοθεσία <https://www.synigoros.gr/?i=childrens-rights.el.io8esia>

Ηνωμένα Έθνη, Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης 64/142. Κατευθυντήριες γραμμές για την εναλλακτική φροντίδα των παιδιών [https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English\(2\).pdf](https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English(2).pdf)

Συμβούλιο της Ευρώπης, Δικαιώματα του παιδιού <https://www.coe.int/en/web/children> και, ειδικά, Στρατηγική για τα δικαιώματα του παιδιού 2016-2021 <https://www.coe.int/en/web/children/children-s-strategy>, Εναλλακτική φροντίδα <https://www.coe.int/en/web/children/alternative-care>

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης, 2015, Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_ELL.pdf

Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα www.O-18.gr/downloads/Keimeno_Arxon.pdf